

Valtio vastaa, mutta mistä?

MATTI HEIKKILÄ

Pohjoismainen hyvinvointimalli ei ole kuollut. Kirjallisuudessa tämän mallin normatiivisen perustan luovat neljä elementtiä – laaja julkinen vastuu, tasa-arvo yhteiskuntapolitiikan eksplisiittisenä tavoitteena, pyrkimys täystyöllisyyteen sekä voimakas tulojen uudelleenjakko. Suomen tapauksessa luopumista on tapahtunut alueellisessa tasa-arvossa, työllisyydessä sekä tuloerojen vähäisyydessä. Sen sijaan julkinen, yhdessä rahoitettu perusvastuu hyvinvoinnista näyttää syvästi juurtuneen suomalaisten arvoilmastoon. Poliittiset suhdannevaihtelut eivät näytä vakavasti liikuttavan tätä perusasettamusta.

1990-luvun alku tarjosi tutkimukselle lähes laboratorionomaisen tilanteen testata pohjoismaisen mallin kestävyyttä poliittisten lähtökohtien muuttuessa. Sekä Suomi että Ruotsi kohtasivat makrotason takaiskun kansantalouksissaan. Suomessa lama oli Ruotsiakin jyrkempi, ainakin jos se suhteutetaan kansantalouden kokonaisvoimavaroihin. Samaan aikaan sosialidemokraatit siirtyivät oppositioon ja molemmissa maissa hallittiin porvarillisin hallituskoalitioin (Ruotsissa Bildt ja Suomessa Aho). Hyvinvointijärjestelmien rakenteellisille muutoksille tarjoutui mahdollisimman suotuisat ulkoiset edellytykset: kansantalouden depressio – likimain taluskriisi – yhdistyneenä äänestäjien ilmaisemaan ideologiseen muutoshaluun. Silti tuki laajalle julkiselle hyvinvointivastuulle säilyi lähes muuttumattomana. Sosiologinen selitys tällöin viittasi kulttuuriseen syvärakenteeseen: julkinen tai kollektiivinen vastuu yhdistyneenä korkeaan veroasteeseen näyttäisi olevan niin syvästi juurtunut pohjoismaiseen ajatteluun ja tajuntaan, että edes makrotason taloudellisten ja poliittisten ehtojen muutos ei tuota rakennetasoisia muutoksia.

Suomessakaan julkisen vastuun laajuutta ei hyvinvointipolitiikassa ole vahvoihin voimiin kyseenalaistettu. Hallitusohjelmissa muutos Lipposen 1. ja 2. hallituksesta Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaan on verrattain vähäinen. Työllisyysaste ja työn ensisijaisuus sosiaaliturvan perustana ovat kantava rakenne kaikessa sosiaalipoliittisessa ohjelmatekstissä. Vahvan julkisen vastuun doktriinin haastajien määrä ja sanoman paino ovat yli vuosien olleet verrattain vähäiset. Merkittävin ja alati läsnä oleva muistutus kuolevaisuudesta tulee valtiovarainministeriöstä – ja nyttemmin yhä useammin kauppa- ja teollisuusministeriöstä. Kysymys on tällöin aina mallin taloudellisesta kestävydestä. Nykyisen kaltaisen julkisen hyvinvointimallin ylläpito edellyttää kansantuotteen kasvua, joka puolestaan riippuu työn tuottavuudesta ja tehdyn työn kokonaismäärästä. Koska työn tekijöiden joukko väijäämättä supistuu, jää käteen vain tuottavuuden lisääminen. Kysymys julkisen sektorin tuottavuudesta on siten hyvin reaalinen. Turhaan eivät aiheesta saarnaa Raimo Sailas, Anne Brunila ja Erkki Virtanen. Kaikki he korostavat olevansa elinvoimaisen hyvinvointivaltion asialla.

Kotimainen keskustelu on paljolti ollut myös defensiivistä, aggressiivisesti puolustus-kannalle asettuvaa. Vastakkain ovat asettuneet sosiaalipoliitikot ja toisaalta talouspolitiikot – ennen muuta julkistaloudesta vastuuta kantavat johtavat virkamiehet ja elinkeinoelämä. Poliitikkojen rooli on ollut yllättävän vähäinen.

Sosiaalipoliitikkojen – siis myös valtiollisen sosiaali- ja terveyshallinnon – puolustus-

kannalle asettumisen monoliittisuus arveluttaa. Pitäisi olla valmiutta tarkastella esimerkiksi ”hyvinvoinnin sekatalouden” malleja, palvelusetelmalleja, tilaaja–tuottaja-malleja ja yksityistä hoiva-alan yrittäjyyttä ihan empiiristen tutkimustulosten valossa. Tulisi olla myös valmiutta arvioida 2000-luvun tilanteessa apua tarvitsevien ihmisten ostovoiman merkitystä. Tämä ostovoima voi nimittäin kanavoitua sekä kasvavana veronmaksukykyä että yksityisten (ja myös kunnallisten) palvelujen kuluttajuutena. Vasta-argumentti on luonnollisesti odotus universaaleista normaalipalveluista. Sen mukaan julkinen järjestämisvastuu yhdistyneenä demokraattiseen laadunvalvontaan on oikea tie koko kansan hyvinvointipolitiikkaan; ei suinkaan julkisten palvelujen rajaaminen vain kaikkein köyhimmille ja sairaimmille, kuten monessa muussa maassa on asian laita.

Stakes on käynnistämässä laajahkoa hanketta, joka on nimetty ”Hyvinvointivaltion rajat” -hankkeeksi ja joka siis tarkastelisi julkisen hyvinvointivastuun painopisteitä ja rajoja 2000-luvun Suomessa. Tarkoituksemme on tuottaa rakentavaa ja eteenpäin vievää aineistoa keskusteluun julkisesta hyvinvointivastuusta ja sen mahdollisuuksista ja ehdoista tulevana vuosikymmeninä.

Olemme suunnanneet työmme neljään kokonaisuuteen, joita voisimme yksinkertaistaen nimittää epiteeteillä 1) yleinen sosiaali- ja moraalipolitiikka, 2) oikeus, 3) oikeudenmukaisuus ja 4) talous. Kutakin kysymysten kokonaisuutta varten on asetettu oma asiantuntijaryhmänsä. Ryhmät ovat epäpoliittisia ja vailla edunvalvontaintressejä. Ajatus on se, että Stakes valtiollisena sektoritutkimuslaitoksena toimii eräänlaisena ”think-tankina”, aineiston tai sisällön tuottajana. Varsinaiset kannanotot – vai sanoisinko muodikkaammin linjaukset – kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle ja maan hallitukselle.

Kun pohdimme yleistä sosiaali- ja moraalipolitiikkaa, pohdimme nimenomaan valtion (julkisen), perheen ja markkinoiden välistä työnjakoa erilaisten hyvinvointitarpeiden kohdalla. Kun puhumme ”oikeudesta”, puhumme perusoikeuksista, lähinnä perustuslain 19. §:n säännöksistä ja niiden suhteista sosiaali- ja terveydenhuollon sektorilakeihin sekä tietysti ns. subjektiivisten palveluoikeuksien relevanssista. Kun puhumme palvelujen käytön oikeudenmukaisuudesta, kysymme, kuinka tasaisesti esimerkiksi tuloluokittain jakautuu tarpeenmukainen terveyspalvelujen tai vaikkapa päivähoitopalvelujen käyttö. Ja kun puhumme taloudesta, puhumme tietysti paitsi hyvinvointijärjestelmän taloudellisesta myös sosiaalisesta kestävydestä (*sustainability*).

On aika puhua oikeista asioista. Siihen olemme ryhtymässä – tässä perustavassa yrityksessä.

Jokin aika sitten eräs kollegani kysyi minulta, onko olemassa jokin logiikka tai *ratio*, siis järki, siinä, mitkä hyvinvointi- tai terveystarpeet turvataan Suomessa vahvoina, jopa subjektiivisina palveluoikeuksina. Miksi juuri hammashuolto, miksi alle kouluikäisten hoito? Miksi taas ei esimerkiksi kriittinen alakäisten lasten suojele tai kriittiselle rajalle ajautunut päihteen käyttö? Vastasin, että en tiedä. Mutta uskon, että nyt aloitetun selvitystyön jälkeen voimme vastata tähänkin kysymykseen.

Kysymys julkisen hyvinvointivastuun olemuksesta ja rajoista on hirmuisen tärkeä. On aika ottaa se vakavaan julkiseen tarkasteluun.